

Ціх Галина

кандидат економічних наук, доцент
декан факультету економіки та менеджменту
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна

Мельник Лілія

доктор економічних наук, доцент
професор кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
м. Тернопіль, Україна

Halyna Tsikh

PhD (Economics), Docent
Dean of Faculty of Economics and Management
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Ternopil, Ukraine

Liliya Melnyk

D.Sc. (Economics), Docent
Professor of Innovation Activity and Services Management Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Ternopil, Ukraine

РОЛЬ МАЛИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

THE SMALL INDUSTRIAL ENTERPRISES' ROLE IN THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT OF UKRAINE

Одним із значущих явищ другої половини ХХ в. стало усвідомлення глобальних проблем існування і розвитку світового співтовариства: екологічної, демографічної, ресурсно-сировинної та проблеми соціальної нерівності тощо. Відбулися значні економічні й екологічні зміни, які привели до глобального зростання господарської підсистеми планети і серйозної деградації біосфери, які потягли за собою винищення лісів, ерозію ґрунтів, забруднення вод, втрату видового різноманіття тварин і рослин. Ці проблеми з'явилися тоді, коли людство після тривалого розвитку прийшло до усвідомлення наявності суперечностей з біосферою, в зв'язку зі змінами у всіх середовищах і практичного припинення відновлення відновлюваних ресурсів, які раніше існували.

Суттєвою проблемою для виживання людства стає визначення раціонального зв'язку між темпами економічного розвитку і збереженням навколишнього природного середовища для сучасного і майбутніх поколінь людей. Значною мірою це стосується положень концепції сталого розвитку, яка отримала активне поширення як в Україні, так і в інших країнах після проведення конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (ЮНСЕД) в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Спочатку концепція була орієнтована на вирішення глобальних проблем виживання людства на основі взаємодії природи і суспільства. Відтак, головним напрямком розвитку світової спільноти була оголошена стратегія сталого розвитку, що представляє собою тріаду: стає економічне зростання, сприятливі соціальні умови життя і «екологізація» всіх сфер діяльності людини.

Останнє десятиліття ХХ і початок ХХІ століття в Україні пов'язані з перетвореннями, які суттєво змінили соціально-економічний стан країни. В умовах неоднозначності трансформаційних переходів і нестійкості інституціональних структур, особливо гостро постало питання забезпечення сталого розвитку країни. На даний час центри змін змістилися

у регіони та підприємства зокрема, розвиток яких є неможливим без управління, що базується на потребі в адекватних і обґрунтованих управлінських рішеннях, що відзначалися б високою ефективністю, гнучкістю, доцільністю і носили інноваційний характер. У зв'язку з цим назріла необхідність розробки, обґрунтування та впровадження в практику управління організаційно-економічних рішень, спрямованих на посилення позитивної динаміки в процесі якісних перетворень, заснованих на пріоритетності розвиваючих технологій, раціональному використанні ресурсного потенціалу регіону та інноваціях.

Враховуючи ступінь впливу промислових підприємств на стан національної економіки, навколишнього середовища та соціальний розвиток вважаємо, що нова якість розвитку може бути досягнена перш за все за рахунок ефективної роботи вітчизняних промислових підприємств, що засвідчує беззаперечну їх роль у реалізації концепції сталого розвитку. У табл. 1 та на рис. 1, 2 наведено дані щодо кількості підприємств в Україні у 2010-2019 роках.

Таблиця 1

Кількість суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва України
у 2010-2019 роках

Роки		Суб'єкти великого підприємництва, одиниць	Суб'єкти середнього підприємництва, одиниць	Суб'єкти малого підприємництва, одиниць
2010	Усього, <i>у тому числі</i>	586	21343	2161999
	промисловість	347	6168	145454
2011	Усього, <i>у тому числі</i>	659	21059	1679902
	промисловість	407	6054	115794
2012	Усього, <i>у тому числі</i>	698	20551	1578878
	промисловість	410	5880	107738
2013	Усього, <i>у тому числі</i>	659	19210	1702201
	промисловість	382	5651	115211
2014	Усього, <i>у тому числі</i>	497	16618	1915046
	промисловість	289	4860	126342
2015	Усього, <i>у тому числі</i>	423	15510	1958385
	промисловість	233	4749	130167
2016	Усього, <i>у тому числі</i>	383	15113	1850034
	промисловість	208	4715	122146
2017	Усього, <i>у тому числі</i>	399	15254	1789406
	промисловість	215	4824	118837
2018	Усього, <i>у тому числі</i>	446	16476	1822671
	промисловість	237	4966	120656
2019	Усього, <i>у тому числі</i>	518	18129	1922978
	промисловість	258	5110	124956

Джерело: Державна служба статистики України

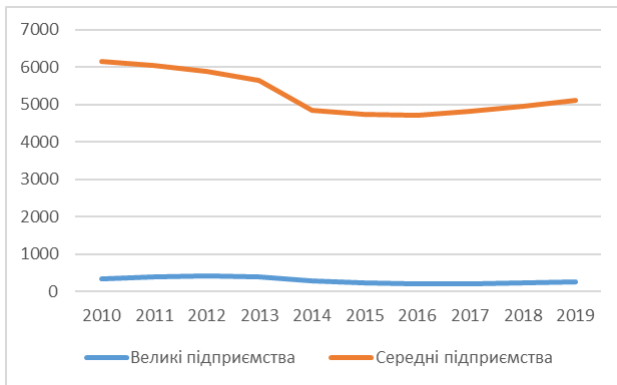

Рис. 1. Динаміка кількості великих та середніх підприємств України за 2010-2019 рр.

Рис. 2. Динаміка кількості малих підприємств України за 2010-2019 рр.

Варто наголосити, що зміни, що відбулися в економіці України за останні роки дали змогу виявити ряд дискусійних та актуальних проблем, що носять теоретичний і прикладний характер і мають значення для сталого функціонування і розвитку малого підприємництва в сфері промислового виробництва. У зв'язку з чим, пріоритетним напрямом держполітики стосовно малого підприємництва починаючи з 2008 року, став розвиток малого промислового бізнесу в регіонах.

Безумовно у сучасних умовах розвитку вітчизняної національної економіки роль малого підприємництва важко переоцінити, тому що воно не тільки сприяє оптимізації структури ринку і зростанню зайнятості населення, а й формує значну частину валового внутрішнього продукту. Якщо в економічно розвинених країнах на частку малих підприємств припадає до 70% обсягу виробленої промислової продукції, то в Україні цей показник не перевищує навіть 10% (від 5,0% у 2012 р. до 8,5% у 2019 р.) (табл. 2, рис. 3).

Таблиця 2

Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств України з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2019 роках

Роки		Суб'єкти великого підприємництва, тис.грн.	Суб'єкти середнього підприємництва, тис.грн.	Суб'єкти малого підприємництва, тис.грн.	з них
					мікро-підприємства, тис.грн.
2012	Усього,	1274246344,6	971932510,0	347167885,9	101322162,6
	у тому числі промисловість	911882097,4	356475139,1	66755644,0	13351128,8
2013	Усього,	1136699864,8	934833198,0	397257184,0	121450826,1
	у тому числі промисловість	822785300,9	347813786,3	76045308,1	17453021,5
2014	Усього,	1222747774,6	1041001366,1	460222013,1	160377840,0
	у тому числі промисловість	845164011,6	390987089,5	80303745,7	19746822,7
2015	Усього,	1439883019,1	1258421523,0	516983328,9	157464873,6
	у тому числі промисловість	953661002,7	530691754,0	99801732,8	22178162,9
2016	Усього,	1581304931,6	1613257799,5	690054854,2	218316142,7
	у тому числі промисловість	1046281694,5	702557383,4	139756038,6	32106117,0
2017	Усього,	2039421298,8	1957363410,2	875963433,2	282511471,6
	у тому числі промисловість	1403136051,9	839711831,8	177453520,8	40543440,9
2018	Усього,	2354328505,5	2226972601,0	1045156211,1	341710116,7

	<i>у тому числі</i>				
	промисловість	1615844739,6	910458854,3	220304543,9	52801290,5
2019	Усього, <i>у тому числі</i>	2503075166,5	2489012120,0	1309324888,0	479112202,4
	промисловість	1606337181,0	1029008888,5	243190837,1	62073947,3

Джерело: Державна служба статистики України

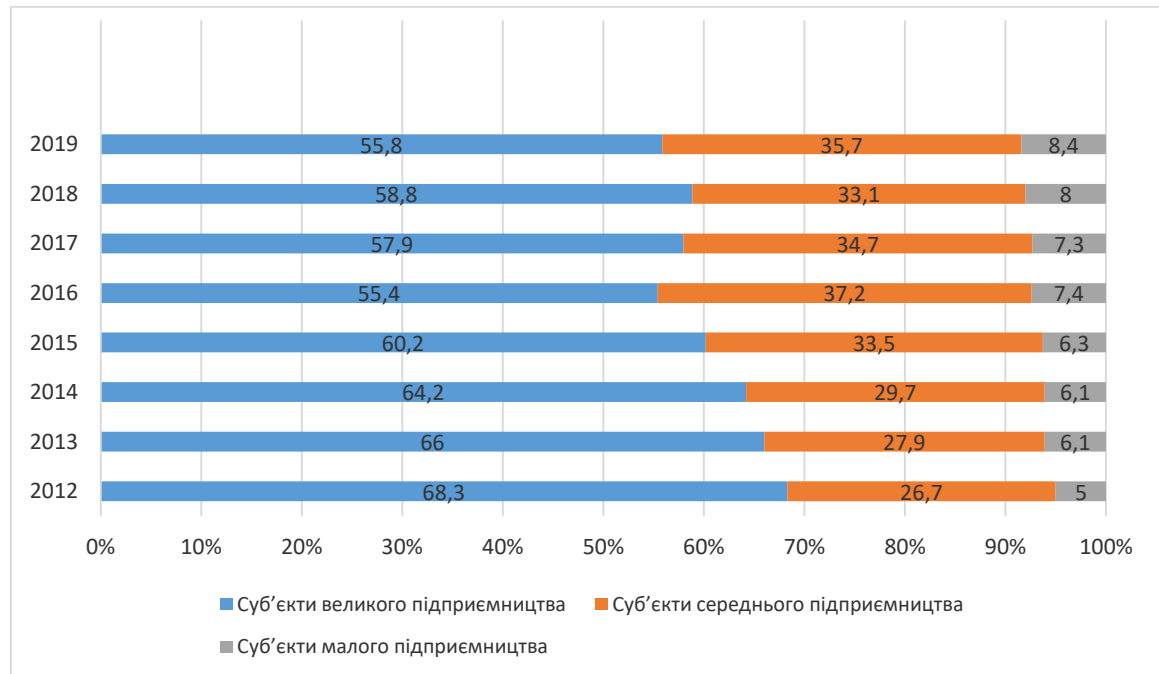

Рис.3. Співвідношення обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств України з розподілом на великі, середні та малі підприємства у 2012–2019 роках

Проведений аналіз обумовлює необхідність виділяти, у процесі виконання стратегічного завдання – досягнення сталого розвитку, роль та внесок середніх, малих і мікропідприємств (СММП) від великих корпорацій, хоча саме такі корпорації за рахунок вигоди від економії на масштабі (поглинаючи відносно легко трансакційні витрати та маючи великий ринок), за рахунок вигоди від державного регулювання і законодавства мають можливість здійснити вагомий внесок у довгострокову економічну стабільність, створення робочих місць і охорони навколишнього середовища (Nlandu Mamingi, 2011, с. 18). Поряд з цим, можна стверджувати, що в той час як увага науковців прикута до великих підприємств як основної ланки забезпечення сталого розвитку роль СММП, які дійсно орієнтовані на економічне зростання і створення робочих місць, у даному процесі дещо нівелюється.

Встановлено, що на функціонування малого підприємництва впливає безліч факторів, як стримуючих, так і позитивних. Недосконалість законодавчої та податкової систем і малоефективні способи його підтримки, поряд з іншими негативними факторами зовнішнього середовища, негативно впливають на його розвиток. Процеси становлення та функціонування вітчизняного малого промислового підприємництва характеризуються нерівномірністю і асинхронністю: періоди щодо швидкого зростання кількості малих промислових підприємств чергуються періодами стагнації.

Малі підприємства виконують як економічні, так і соціальні функції, стимулюючи нарощування інноваційного потенціалу, сприяючи зайнятості населення, тим самим зміцнюючи динамічний сектор економіки – мале підприємництво. При цьому, методологія забезпечення сталого розвитку малих підприємницьких структур повинна бути науково-

обґрунтованою, що враховує особливості організації підприємництва, і спрямованої на вирішення трьох фундаментальних питань:

1. Якими є характеристики бажаного стану суб'єкта малого підприємництва і перспективи процесу його розвитку?

2. Які механізми і методи управління розвитком суб'єктів малого підприємництва, що дозволяють їм протистояти економічним кризам?

3. Які заходи і сценарії будуть сприяти підвищенню стійкості в розвитку малих підприємницьких структур в стратегічній перспективі?

Однак, як видно з дослідження, кількість малих промислових підприємств за останні роки не є стабільною, а питома вага тих, що вижили протягом трьох років після їх реєстрації, невисока. Причиною незадовільного стану і стагнації в розвитку малого підприємництва в сфері промислового виробництва, є як низький рівень стійкості і сприйнятливості малих підприємств до негативних впливів з боку конкурентного середовища, так і відсутність ефективних управлінських рішень щодо попередження розвитку криз в їх економіці. У табл. 3 відображено результати діяльності малих промислових підприємств за 2010-2019 роки.

Таблиця 3

Чистий прибуток (збиток) малих промислових підприємств за 2010-2019 роки

Роки	Суб'єкти малого підприємництва, тис.грн.	з них
		мікропідприємства, тис.грн.
2010	-1440642,0	-988013,3
2011	-1318473,0	-757036,1
2012	-2252284,7	-1185485,8
2013	-3993206,2	-3002689,6
2014	-12457316,5	-5085730,6
2015	-7443026,7	-2090885,1
2016	-50901,0	-1693688,0
2017	-7929772,0	-2343509,2
2018	1937843,6	-3022067,7
2019	7972346,5	-633168,0

Джерело: Державна служба статистики України

Офіційні статистичні дані свідчать про доволі непередбачувану ситуацію. Зокрема, у 2010 р. серед усіх малих промислових підприємств 57,3% були ті, котрі за результатами діяльності отримали прибуток, у 2015 р. їх було 73,5%, а у 2019 р. – 71,1%. Що до мікропідприємств, то у 2010 р. прибутковими були 58,3%, у 2015 р. 72,9%, а у 2019 р. – 68,5% (рис. 4).

Поряд з цим, як видно у табл. 3, лише 2018-2019 рр. у підсумку є прибутковими для малого промислового підприємництва.

Малі підприємства виступають в різних видах, що відрізняються умовами створення і функціонування, цілями і організаційно-правовими формами. Порівняльний аналіз дозволив встановити залежність виду виробничо-господарської діяльності та особливостей функціонування малої підприємницької структури і її організаційно-правової форми. У більшості випадків підприємницька діяльність в сфері промислового виробництва здійснюється у формі товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) і фізичних осіб-підприємців (ФОП). В результаті аналізу виявлено, що малі підприємницькі структури, які були організовані в формі ФОП, мають ряд суттєвих переваг на початковому етапі створення і функціонування підприємства, до яких можна віднести спрощений порядок реєстрації та бухгалтерського обліку, пільгові податкові режими.

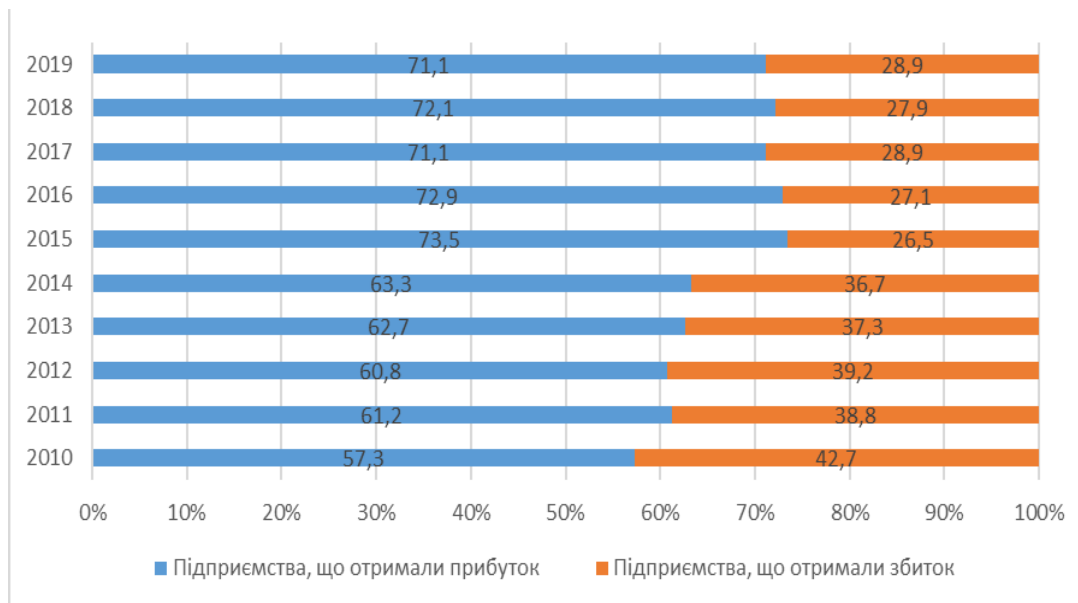

Рис.4. Співвідношення кількості малих промислових підприємств України, що отримали прибуток і збиток у 2010–2019 роках

Надалі кращою є форма організації підприємницької діяльності у вигляді ТОВ, яка дозволяє підняти підприємницький імідж малого підприємства серед кредиторів і великих компаній і може забезпечити додатковий приплив капіталу для розширення виробництва.

З цих положень можна зробити висновок, що на систему функціонування і розвитку малих підприємницьких структур впливають:

- організаційно-правова форма підприємництва;
- види економічної діяльності малих організацій.

Розвиток малого підприємництва в промисловості можливий тільки в умовах ефективної державної підтримки, при цьому важливим моментом є встановлення критерію віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємництва. Переконані, що в якості критеріїв віднесення юридичних осіб до малих промислових підприємств повинні застосовуватися диференційовані показники: для фондомістких видів економічної діяльності (будівництво, транспорт) – це величина активів; для матеріаломістких видів економічної діяльності (легка і деревообробна промисловість) – річний обсяг реалізованої продукції; для трудомістких видів економічної діяльності (науково-технічна сфера та інші інноваційні підприємства) – чисельність працівників.

Як виявлено в результаті проведеного аналізу, пріоритетними організаційно-правовими формами функціонування малих організацій в сфері промислового виробництва можуть стати юридичні особи у вигляді ТОВ, ПАТ, ПрАТ з урахуванням запропонованих критеріїв віднесення до малого підприємництва.

Враховуючи загальні темпи росту промислового виробництва, уже сьогодні необхідно розробляти стратегію розвитку промислових підприємств на майбутній довготерміновий період, яка виключатиме виснаження бази природних ресурсів, зберігатиме боїрзноманіття, стає функціонування екосистем, забезпечуватиме сприятливі санітарні умови життя населення і виключатиме шкідливий вплив на здоров'я людей. Усі ці принципи притаманні концепції сталого розвитку, яка вважається головною умовою виживання підприємства.

Автори концепції сталого розвитку акцентують увагу на окремому екологічному аспекті розвитку, що пов'язано з оптимізацією діяльності по відношенню до біосфери, оскільки сьогодні підприємства здебільшого ставлять перед собою завдання максимізації прибутку, не реалізуючи жодних спроб змінити підходи до управління з метою зменшення або запобігання негативного впливу на навколишнє середовище.

Виробничо-господарська діяльність підприємства, у т.ч. й промислового, повинна бути не лише джерелом росту благополуччя. Але й є, на даний час, джерелом постійної загрози негативного впливу на навколишнє середовище (табл. 4).

Цікавим є факт поступового зменшення обсягу утворених, утилізованих, видалених у спеціально відведених місцях відходів з 2012 р. по 2018 р., а у 2019 р. бачимо суттєве зростання усіх показників. Це ще раз підтверджує правильність обраного шляху – досягнення сталого розвитку підприємств.

Показовою інформацією щодо характеристики рівня та можливостей досягнення сталого розвитку є аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища. Протягом 2019 р. на такі заходи підприємствами промисловості було витрачено 11 677,7 млн.грн. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 7 493,2 млн.грн. (або 64%) становлять поточні витрати, 4 184,5 млн.грн. (або 36%) – капітальні інвестиції, у тому числі 683 211,2 тис.грн. – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання. Розподіл капітальних інвестицій здійснювався за такими цільовими напрямками: охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату – 3 524 042,4 тис.грн.; очищення зворотних вод – 313 567,3 тис.грн.; поводження з відходами – 336 172,0 тис.грн.; захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод – 3 100,6 тис.грн.; інші заходи – 7 611,7 тис.грн. Тут варто зауважити, що за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів було освоєно лише 2,3% загальних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств та організацій – відповідно 79,1%.

Таблиця 4

Утворення та поводження з відходами

Роки	Обсяг утворених відходів, тис.т	Обсяг утилізованих відходів, тис.т	Обсяг спалених відходів, тис.т	Обсяг видалених відходів у спеціально відведені місця та об'єкти, тис.т	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях та об'єктах, тис.т
2012	446716,9	143110,3	1201,1	263562,63	14856638,5
2013	445262,1	146733,1	917,9	264665,63	15111636,2
2014	355000,4	109280,1	944,7	203698,0	12205388,8
2015	312267,6	92463,7	1134,7	152295,0	12505915,8
2016	295870,1	84630,3	1106,1	157379,3	12393923,1
2017	366054,0	100056,3	1064,3	169801,6	12442168,6
2018	352333,9	103658,1	1028,6	169523,8	12972428,5
2019	441516,5	108024,1	1059,0	238997,2	15398649,4

Отримані дані відображають ситуацію, коли питання забезпечення сталого розвитку покладено виключно на підприємства, а роль урядових структур при цьому зводиться до акумулювання грошових коштів. І на превеликий жаль, ця тенденція буде зберігатися до того часу, доки не буде розроблено дієвого механізму стимулювання господарюючих суб'єктів – великих, середніх, малих та мікропідприємств до зміни підходів організації виробничо-господарської діяльності на принципах сталого розвитку.

Рис. 5. Утворення та поводження з відходами у 2012-2019 рр.

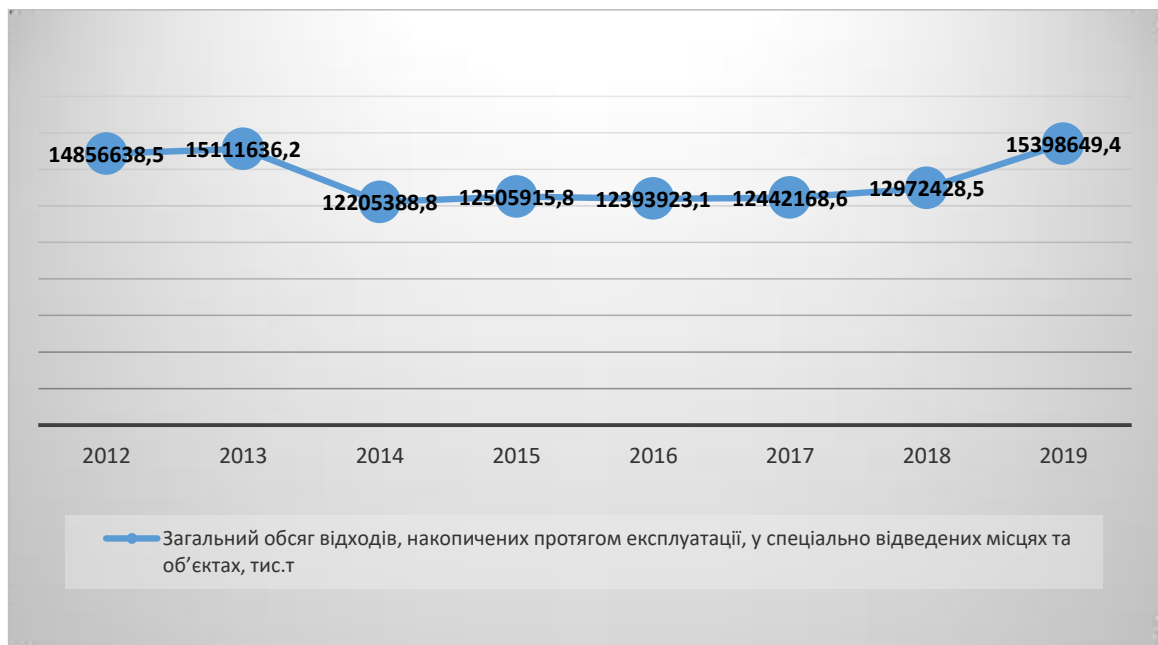

Рис. 6. Динаміка загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях та об'єктах, за період 2012-2019 рр.

Реалії сьогодення засвідчують той факт, що підприємства, а особливо промислові, є найбільшими споживачами ресурсів, у т.ч. й соціального, й часто сприймаються у якості основного джерела соціальної несправедливості і деградації навколишнього середовища. На даний час панує думка, що саме великі підприємства є ключовими суб'єктами та відповідальними ланками за практичну реалізацію концепції сталого розвитку. З такою думкою ми частково погоджуємося, хоча насправді підприємства, особливо великі і/або багатонаціональні, не завжди є хорошими партнерами в прагненні до реалізації цієї концепції. Тим не менш, аналіз засвідчує, що середні, малі і мікропідприємства також здійснюють важливий внесок в економічне зростання і створення робочих місць у всьому світі та Україні зокрема.

Як підсумок можна зазначити, що одним із шляхів заохочення господарюючих суб'єктів до здійснення заходів з охорони довкілля, уникнення забруднення, зниження ресурсовитрат є представлення можливостей отримати фінансово-матеріальний зиск. У такому випадку зміниться поведінка виробника за наступною схемою: зменшення негативного впливу на довкілля → підвищення еко-ефективності діяльності → забезпечення сталого розвитку промислового підприємства.

Перелік використаних джерел:

1. Васильчук І.П. Оцінка діяльності корпорацій в контексті сталого розвитку // Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. Вип. 2. С. 39-44.
2. Дука А. Інноваційний контур сталого розвитку національної економіки // Сталий розвиток економіки. 2012. №7. С. 38-45.
3. Кученко В.І., Удовиченко В.П., Остафійчук Я.В. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики): монографія / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2013. 336 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Пашкова Н.С. Підприємства малого бізнесу в забезпеченні сталого розвитку // Економічні інновації. 2014. Вип. 57. С. 297-304.
6. Ciegis R., Jolita R., Bronislovas M. The Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios // The economic conditions of enterprise functioning. 2009. P. 28-37.
7. Nlandu Mamingi (2011). Enterprise and Sustainable Development: Role, Challenges and Opportunities. Journal of Economics and Sustainable Development, Vol.2, No.11&12, pp. 16-26.
8. Sneddon C., Howarth R. Sustainable development in a post-Brundtland world // Ecological Economics. 2006. Vol. 57. Issue 2, May. Pp. 253-268.
9. Staniškis, J.K. & Arbačiauskas, V. (2009). Sustainability Performance Indicators for Industrial Enterprise Management. Environmental Research, Engineering and Management.48(2). pp. 42-50.